

ОБЗОРДУК МАКАЛА
ОБЗОРНАЯ СТАТЬЯ
REVIEW ARTICLE

УДК: 809.66(30)77

Абакиров К.А., Орозбек кызы Элнура,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети
И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети
“СЕЙТЕК” ЭПОСУНУН ИЗИЛДЕНИШИ: АДАБИЙ-ТЕОРИЯЛЫК ОБЗОР

Абакирова К.А., Орозбек кызы Эльнура,
Кыргызский национальный университет имени Ж.Баласагына
Кыргызский государственный технический университет им. И.Раззакова
ИЗ ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭПОСА “СЕЙТЕК”: ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

Abakirova K.A., Orozbek kyzy Elnura,
Kyrgyz National University named after J.Balasagyn
Kyrgyz State Technical University named after I.Razzakova
**FROM THE HISTORY OF RESEARCH OF THE EPIC “SEYTEK”:
A LITERATURE REVIEW**

Аннотация: Макалада «Манас» үчилтигинин жыйынтыктоочу бөлүгү болгон «Сейтек» эпосунун фольклористика илиминде изилдениш тарыхына адабий-теориялык обзор жүргүзүлөт. Изилдөөдө аталган эпос боюнча ар кайсы мезгилдерде жарык көргөн илимий эмгектер, макалалар, монографиялар, ошондой эле диссертациялык кеңештерде корголгон кандидаттык жана доктордук диссертациялар талдоого алынат. Авторлор «Сейтек» эпосунун кыргыз фольклор таануу илиминдеги ордун, анын көркөмдүк-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн изилдөөдө жетишилген натыйжаларды жана али толук чечиле элек маселелерди белгилешет. Ошондой эле эпосту өз алдынча көркөм чыгарма катары кароо, анын сюжеттик-композициялык түзүлүшү, каармандар системасы жана идеялык мазмуну боюнча жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөрдүн негизги багыттары көрсөтүлөт. Макала фольклористика багытында илимий изилдөө жүргүзүп жаткан жаш окумуштууларга, жогорку окуу жайлардын окутуучуларына, студенттерге жана мектеп мугалимдерине практикалык жана теориялык жактан пайдалуу маалыматтарды сунуштайт.

Түйүндүү сөздөр: фольклор, эпос таануу, көркөм образ, каарман, адабий-теориялык анализ, обзордук маалыматтар, үчилтик, жыйынтыктоочу бөлүм.

Аннотация: В статье представлен литературно-теоретический обзор истории изучения эпоса «Сейтек», являющегося заключительной частью трилогии «Манас». В исследовании анализируются научные труды,

статьи, монографии, а также кандидатские и докторские диссертации, посвященные данному эпосу и защищенные в различные периоды развития кыргызской фольклористики. Авторы рассматривают место эпоса «Сейтек» в системе кыргызского устного народного творчества, освещают достижения и нерешенные проблемы его научного изучения. Особое внимание уделяется вопросам самостоятельной художественной ценности эпоса, его сюжетно-композиционной структуре, системе образов и идейно-художественному содержанию. На основе анализа научной литературы определяются основные направления исследования эпоса и степень их разработанности. Статья представляет научный и практический интерес для молодых исследователей в области фольклористики, преподавателей высших учебных заведений, студентов, а также учителей школ, изучающих кыргызское народное творчество и эпическое наследие..

Ключевые слова: фольклор, эпосоведение, художественный образ, персонаж, литературно-теоретический анализ, обзор фольклорных данных, трилогии, заключительная часть.

Abstract: This article presents a literary and theoretical review of the history of research on the epic “Seitek,” which constitutes the concluding part of the “Manas” trilogy. The study analyzes scholarly works, journal articles, monographs, as well as candidate and doctoral dissertations devoted to this epic and defended at different stages of the development of Kyrgyz folklore studies. The authors examine the place of the

“Seitek” epic within the system of Kyrgyz oral folk literature, highlighting both the achievements and the unresolved issues in its scholarly investigation. Particular attention is paid to the epic’s independent artistic value, its plot and compositional structure, the system of characters, and its ideological and aesthetic content. Based on a review of the available literature, the main directions of research and the degree of their

development are identified. The article is intended for young scholars conducting research in folklore studies, university lecturers, students, and school teachers interested in Kyrgyz folklore and epic heritage.

Key words: *folklore, epic studies, artistic image, character, literary-theoretical analysis, review of folklore data, the trilogy, final part of.*

“Манас” үчилтигин эл ичинен жыйноо, басмага даярдоо, китеп абалында басып чыгаруу иштери, эң негизгиси, ал боюнча системалуу илимий изилдөө иштерин жүргүзүү азыркы күнгө чейин фольклористика илим тармагында кадимкидей жолго коюлуп калган чагы. Академиялык басылмалардагы фундаменталдык изилдөөлөрдү айтпаганда да, эпосту ар тараптан изилдеген кандидаттык жана доктордук диссертациялар корголуп, окуу китептери жазылып, окуу-методикалык куралдар менен чакан-чакан брошюра тибиндеги китепчелер жарык көрүп жатат.

“Манас” үчилтигинин экинчи бөлүмү болгон “Семетей” эпосунун тагдыры тууралуу деле мына ушуларды айтууга болор эле. Ал эми ошол үчилтиктин үчүнчү, жыйынтыктоочу бөлүмү “Сейтек” эпосуна келсек, антип айтуу кыйын.

Бул тууралуу 1950-жылдары: “...ушул убакка чейин “Сейтек” поэмасы кыргыз фольклорун изилдөөчүлөрүнүн көз жаздымында келе жатканы байкалат. Сөз арасына кыпчылып кеткени болбосо, бул сонун поэманын бүткүл ажарын ачып көрсөткөн эмгектер жокко эсе. Анткен менен “Сейтек” атактуу “Манас” трилогиясын бардык тараптан жыйынтыктаган, корутундулаган бөлүмү катарында эсептелүүгө толук укуктуу. Аны кандайдыр бир эпилог, же болбосо калыптанып бүтө элек поэма түспөлүндө кароо эң бери дегенде маселеге үстүртөн мамиле кылгандык болор эле. Мейли сюжеттик жана композициялык түзүлүшү жагынан болсун, мейли каармандардын көркөм элестеринин ачылышы жана идеялык мазмунунун толуктугу жагынан болсун “Сейтек” өтө оригиналдуу өз алдынча бүткөн чыгарма” [5, 14-б.], - деп жазган эле ал кездеги жаш окумуштуу Кеңешбек Асаналиев, ошондогу кыргыз мамлекеттик басмасынан жарык көргөн “Сейтек” (эпостун үчүнчү бөлүгү, төртүнчү китеп) эпосунун алгач ирет толук басылган нускасына баш сөз жазып жатып. Иштин абалы андан бери деле жакшы жагына кескин өзгөргөн жок. Кыргыз фольклор таануу тармагынын адистеринин көз жаздымында калган бул бөлүмгө (“Сейтек” эпосуна) карата изилдөө иштерин жүргүзүү бүгүн да күн тартибинде турган маселе. Макаланын темасынын актуалдуулугу да мына ушуну менен түшүндүрүлөт.

Экинчи жагынан, “Манас” эпосун айткандардын көбү “Сейтекти” айтышпайт, эгерде “Манас”, “Семетейдин” алтымыштан ашык варианты бар болсо, “Сейтектин” жазма варианттарын кошпогондо беш-алты гана варианты бар. Соңку жылдары эле “Манас” эпосу (үчилтиги) боюнча ондогон кандидаттык же доктордук диссертациялар корголду, алардын айрымдары атай келсек соңку он – жыйырма беш жыл аралыгында эле бир нече кандидаттык жана доктордук диссертациялар корголду: Б.Темированын “Манас” үчилтиги менен кыргыз адабиятынын карым-катышы” деген темадагы изилдөөсүндө эпостун улуттук адабияттын башка жанрдагы (айрыкча, фольклор боюнча) чыгармалары менен карым-катышта каралышы менен баалуу эмгек болуп калды; К. Абакировдун “Манас таануу илиминин калыптанышы жана өнүгүшү” аталышындагы доктордук изилдөөсү (бул эмгек массалык тираж менен кытайдын Үрүмчү шаарынан кыргыз тилинде басылды), учурдагы кыргыз фольклор таануу тармагы үчүн ири жетишкендик катары карала турган эмгек болду, мында автор Манас таануунун жаралуу, калыптануу жана өнүгүү мезгилин бүтүндөй системалаштырганга жетишти; Г. Нусубалиеванын “Манас” эпосундагы өмүр жана өлүм философиясы” деген темада жазылып корголгон изилдөөсү бир гана фольклор таануу,

Манас таануу тармагы эмес, анын философия менен интеграцияда каралганы менен баалуу; Г.Жамгырчиеванын "Кыргыз эпосторундагы архаикалык мотивдер ("Манас", "Эр Төштүк", "Кожожаш" эпостору боюнча) деген темадагы изилдөөсү кыргыздын социалдык-турмуштук жана мифологиялык эпосторунун алкагында архаикалык мотивдерди карагандыгы менен кызыктуу эмгек болуп калды; В.Акматованын "Манас" эпосу жана кыргыз адабиятындагы идеялык күрөш (XX кылым)" деген темада жазылган изилдөөсү эпостун айланасында жүрүп келген ар кандай идеологиялык көз караштарга карата пикир айтылып, улут адабияты менен маданиятындагы оош-кыйыш жагдайлар тууралуу кенен сөз кылгандыгы менен кызыктуу да, керектүү да эмгек болгонун айтуу калыстык болоор эле; Ж.Өмүралиеванын "Молдобасан Мусулманкуловдун "Манасынын" көркөмдүк өзгөчөлүгү жана чыгармачылык өнөрканасы" деген темадагы изилдөөсү эпостун варианттарынын ичинен ири варианттардын бири болгон Молдобасан Мусулманкуловдун вариантынын көркөмдүк өзгөчөлүгү үчилтиктин башка классикалык варианттары менен салыштыруу аркылуу ача алган; К. Маданованын "Манас" эпосундагы байыркы диний ишенимдердин эпикалык мотив катары берилиши (С.Каралаев менен Б.Сазановдун варианттары боюнча" [9, 178-б.] деген темадагы изилдөөсү эпостогу диний ишенимдерге кенен кайрылып, классикалык эки вариант: Саякбай Каралаев менен Багыш Сазановдун варианттарына талдоо жүргүзүү менен диний ишенимдердин эпикалык мотив катары табиятын ачып берүү аракеттери жасалган; Н.Сайпидинованын "Семетей" эпосундагы Семетей баатырдын образынын руханий-адептик маңызы жана көркөмдүк өзгөчөлүктөрү" аталыштары изилдөөсүндө эпостогу көркөм образ түзүү маселесин үчилтиктин экинчи бөлүмү "Семетей" эпосу аркылуу, андагы Семетей баатырдын образы аркылуу чечмеленген; А.Сабыр уулунун "Манас" эпосундагы диний түшүнүктөрдүн калыптануу эволюциясы" деген аталыштагы изилдөөсү бир караганда К.Маданованын изилдөөсүнө окшош көрүнгөнү менен мында автор маселеге өз алдынча мамиле жасап, эл турмушундагы бүтүндөй диний түшүнүктөрүн эми эпосто жаралуу, калыптануу, өсүп-өнүгүп отурушунун эволюциясына арнаган экен; З.Кулбаракованын "Манас" эпосундагы жаныбарлардын көркөм чагылдырылышы жана тотемдик белгилер (С.Орозбаков, С.Каралаевдин варианттарынын негизинде)" деген темадагы изилдөөсү бүтүндөй элдик оозеки чыгармалардагы тотемдик түшүнүктөр, асыресе, Сагымбай Орозбаков менен Саякбай Каралаевдин варианттарынын мисалында каралган; Н.Жумашованын "Манас" эпосундагы салттык-сюжеттик мотивдердин мүнөздүү өзгөчөлүктөрү (манасчы М.Чокморовдун варианты боюнча) деген изилдөөсү эпос таануу тармагында көп изилденбей жүргөн темага кайрылгандыгы менен айырмалуу, мында автор айтуучу Мамбет Чокморовдун вариантын изилдөө аркылуу анын вариантынын салттык-сюжеттик мотивдерин караган; Ж.Тойчубек кызынын "Манас" үчилтигиндеги дидактикалык мотивдер" аталышындагы изилдөөсү эпостун үч бөлүмүндө тең тарбиялык мааниси канчалык экендигине ичкертен назар салып, анын дидактикалык максат-милдеттерин чечмелегенге аракеттерди жасаган; Н.Бекмухамедованын "Эпос "Манас": проблемы онейротопики и визиотопики (структура, функции, символика)" аталыштагы изилдөөсү структуралык, функционалдык жана символикалык түшүнүктөрдү онейротопиканын жана визиотопиканын ракурсуна карап изилдегендиги менен баалуу. Ырас, булар соңку жылдары фольклористика илим тармагы боюнча корголгон кандидаттык жана докторлук изилдөө иштери болчу. Тилекке каршы, булардын биринде да "Сейтек" эпосун караган бөлүмдөр жок.

Бир гана булардан кыйла мурдараак, 1995-жылы ошол эле изденүүчү Н.Бекмухамедованын "Эволюция женских образов эпоса "Манас" деген темадагы кандидаттык диссертациясы [4, 28-б.] корголгон, мына ушул кандидаттык изилдөө биз изилдеп жаткан темага кыйыр тиешеси бар. Бирок мында да автор Н.Бекмухамедова, негизинен, үчилтиктин биринчи бөлүмү, "Манас" эпосу менен гана чектелет.

Ошентип, биз мында кыскача обзор жасаган изилдөөлөр кандидаттык же доктордук диссертациялар болгондуктан, алар көпчүлүк окурмандардын колуна тийбейт, алар архивдик материалдар катары республиканын китепканаларынын диссертациялык бөлүмдөрүндө гана сакталып калуучу эмгектер болуп калат.

“Манас” үчилтигинин жыйынтыктоочу бөлүмү “Сейтек” эпосу боюнча биз жогоруда санаган илимий изилдөөлөрдөн башка бир катар окумуштуулардын эмгектери жарык көргөнүн төгүндөө кыйын. Асыресе, кыргыз фольклор таануучулары С.Мусаев, Р.З.Кыдырбаева, К.Кырбашев, А.Жайнакова сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринде “Сейтек” боюнча алгылыктуу материалдардын бар экенин да тануу кыйын.

Айталы, А.Жайнакованын 1984-жылы жарык көрүп, кийин толукталып кайрадан басылган изилдөөсү (“Сейтек” - “Манас” трилогиясынын корутунду бөлүгү”) жана “Семетей”, “Сейтек” - Манастын урпактары” (2007) деген жалпылама мүнөздөгү эмгеги ушул убакка дейре аталган эпос боюнча бирден-бир салмактуу эмгек катары каралып келет. “Сейтек” эпосунун проблемаларын өзүнчө кароону максат кылган изденүүчү үчүн бул эмгек табылга.

Муну менен катар Т.Сыдыкбековдун “О народности “Сейтек” - третьей части трилогии эпоса “Манас”, В.М.Жирмунскийдин “Введение в изучение эпоса “Манас” аттуу эмгегиндеги “Сейтек” тууралуу кыскача байкоолорун, Б.М.Юнусалиевдин бириктирилген вариантка жазган “Баш сөзүндөгү” ойлорду эске ала кетүү кажет. Айрыкча, эпостун жарыкка чыгышына карата ага баш сөз жазган окумуштуу К.Асаналиевдин пикирлерин эсепке албай коюуга болбойт.

Ошентип, кыргыз фольклор таануу илиминде “Сейтек” эпосу аз изилденген тармак катары али күнгө чейин актуалдуу тема катары күн тартибинде турган маселе бойдон калууда. Анын сюжети, композициясы, поэтикасы, тилдик каражаттары мындай турсун, катышкан каармандарынын изилдениши да көп эмгектерде жокко эсе.

Биздин ишенимбизде, үчилтиктин “Сейтек” бөлүмүн изилдөөнүн объектисине алган изденүүчү мына буларды кыйгап өтпөй изилдегени максатка ылайык болмок:

- “Сейтек” эпосун эл ичинен жыйноо жана кагаз бетине түшүрүү иштеринин тарыхы кенен каралышы шарт;
- Эпостун классикалык варианттарындагы көркөм образ маселелери адабий-теориялык анализден өткөрүлүшү керек;
- “Сейтектеги” каармандардын образдарын ачып берүүнүн көркөм каражаттары жана мотивдери эпос таануунун талаптарына ылайык каралганы жөндүү болмок;
- “Сейтек” эпосунун сюжеттик-композициялык түзүлүшү жана көркөм образдар системасы толугу менен каралганы дурус;
- Сейтектин образы жана андагы баатырдык мүнөз өзгөчөлүктөрү ачылышы керек;
- Эпостогу мифтик-жомоктук образдардын көркөм-эпикалык табияты;
- Эпостогу аялдардын образдарындагы эпикалык салттуулук маселелерин изилдөө мындай иштин маңызын гана ачып бербестен, анын салмагын да арттырат деген ишеним бар;
- “Сейтек” эпосунун үчилтикти жыйынтыктоочу мүнөзүн так, даана ачуу милдети турат.

Эми “Манас” үчилтигинин жыйынтыктоочу бөлүмүнүн классикалык варианттарында сүрөттөлгөн каармандардын образдарынын идеялык-көркөмдүк наркынын ачылышында эпостун сюжеттик линиясы, композициялык курамы, өзөктүү окуялары сыяктуу маселелердин ортосунда пайда болгон жалпылыктар жана айырмачылыктар тууралуу сөз кылуу милдети турат. “Сейтек” эпосунун классикалык варианттарынан келтирилген мисалдар Саякбай Каралаевдин, Мамбет Чокморовдун, Багыш Сазановдун, Жакшылык Сарыковдун варианттарына таандык жалпылыктарды жана

айырмачылыктарды даана ажыратууга жардам бериши керек, ошону менен каармандардын көркөм образдары боюнча айрым жыйынтыктарды чыгарууга негиз болуп берет.

- “Сейтек” эпосунун классикалык варианттарында сүрөттөлгөн салттуу эпикалык окуялар толугу менен ар бир вариантта сакталган, бирок айрым учурларда гана окуялар тизмегиндеги деталдык майда сүрөттөөлөрдөн (айталы, эпикалык каармандын образын ачуу ишинде) кескин айырмаларды байкоого болот. Муну айтуучунун талант-дарамети менен турмуштук тажрыйбасынын, жеке камылгасынын абалы менен түшүндүрүүгө болот.

- Эпостун классикалык варианттарында каармандардын образдар системасынын алкагында кыргыз элинин абалтан сакталып келе жаткан каада-салтына ылайык нукура жөрөлгөлөр, каармандын бейнесин ачуудагы алардын ролу дээрлик сакталган, бирок бул маселени да ар бир манасчы өзүнүн жеке позициясынан туруп, ар башкача көркөмдүүлүктө бергендиги анык.

- Эпостун классикалык варианттарынын ортосунда айрым каармандардын аттары ар башкача берилгенине карабай, ошонун катышуусу менен баяндалып жаткан окуялар бирдей өнүккөндүгүн байкоо кыйын эмес.

- “Сейтек” эпосу боюнча Саякбай Каралаевдин, Мамбет Чокморовдун жана Шапак Рысмендеевдин варианттарында түш көрүү салты менен окуялардын тизмектелип өнүгүшү сунуш кылынса, манасчы Багыш Сазанов ата-бабалары абалтан айтып келген салттуулук, ата-тек маселесинен улам турмуш чындыгынын элементтеринен куралган көркөм сүрөттөөлөр көбүрөөк орун алганы байкалат.

- Эпостун классикалык варианттарынын ортосундагы окуялардын өнүгүшү дээрлик бирдей сүрөттөлгөнү менен айрым гана учурларда манасчылар, айтуучулар тарабынан эки башка теманы, эки башка идеяны камтыган сүрөттөөлөр кездешпей койбойт.

- Саякбай Каралаевдин вариантында көркөм фантазияга ылайыкташтырылып, окуялардын эпикалык жүрүшүн атайын созгон, кеңейтилген эпизоддор көбүрөөк орун алгандыгы байкалат.

- Ошого карабастан Саякбайдын варианты эпостун башка классикалык варианттарынан кескин айырмаланып, каармандардын образын түзүү ишинде өзүнүн жеке турмуштук тажрыйбасынын таасири менен өзгөчө согуш (баталдык окуялар) эпизоддорунда мыкты түзгөндүгү баамга урунат.

Деген менен, мындай окшоштуктар менен айырмачылыктар ал варианттардын ортосундагы жалпылык менен индивидуалдуулук белгилерди көрсөткөн сюжеттик линиянын, окуялардын системасынын, образдарынын индивидуалдыктарынын негизинде байкалат. Ал эми классикалык варианттардагы көркөмдүүлүк, поэтика, композициянын элементтеринин эркин сакталышы, образдарды сүрөттөөдөгү жалпылыктар менен өзгөчөлүктөр боюнча буларды айтууга болор эле:

1. Саякбай Каралаев менен Мамбет Чокморовдун, Шапак Рысмендеев менен Жакшылык Сарыковдун, Багыш Сазановдун варианттарында айрым кездешкен локалдык эпизоддор менен деталдык элементтерди эске албаганда, бул варианттардын баарында тең элдик эпикалык сюжет толук сакталган.

2. Жакшылык Сарыковдун вариантында “эпикалык сюжеттин көпчүлүк элементтери сакталганы менен каармандардын көркөм образдарын тартуу, аларды эпикалык салттын негизинде сүрөттөө процессинде поэтиканын аксаганы, тилдик каражаттарынын жупуну пайдаланылганы” [35, 108-б.] баамга урунат.

3. “Сейтек” эпосу боюнча классикалык варианттардагы согуштук же жай турмуштук окуялардын сүрөттөлүшү, сюжеттик линиянын логикалык өнүгүшү менен теманын, идеянын ачылып берилиши, проблематикасы нукура элдик традициялуулуктан алыстабаганы менен тигил же бул айтуучу каармандардын көркөм образдарын сүрөттөөдө өзү таандык болгон манасчылык мектептин өзгөчөлүгүнө жараша жалпылыктар менен өзгөчөлөнгөн белгилерге ээ.

4. Эпостогу ар бир окуянын өнүгүшү салттуу сакталганы менен образдар системасынын идеялык-көркөмдүк наркы маселесинде ар бир айтуучунун жеке эркине, же ар кандай шарттын таасири менен ал окуяны, эпизодду салттуу текстин башка бир жерге алпарып киргизип коюусу толук ыктымал, ошого карабастан муну менен салттуу окуянын өнүгүшү жана каармандардын образдарынын идеялык-көркөмдүк наркынын жогорулугу жабыр тартпагандыгын белгилей кетүү зарыл.

5. Саякбай Каралаевдин классикалык вариантында (мындайга Мамбет Чокморовдун, Шапак Рысмендеевдин, Жакшылык Сарыковдун варианттарын да кошууга болот) эпикалык салттык окуялар толугу менен сакталып, өзгөчө айрым окуяларды сүрөттөөдө өздөрүн каалаганча эркин сезип, ашкере көркөмдөп сүрөттөгөн жерлери арбын. Ал эми Багыш Сазановдо мунун тескерисинче, образдарга байланыштуу өзгөчө көркөмдүк шөкөттөөлөр азыраак, окуялар ыкчам башталып, бат аяктаганы салтка айланган. Мунун таасири соңку мезгилдерде калыптанып келе жаткан жаш айтуучуларынын плеядасына кеңири таркагандыгы байкалат.

6. “Сейтек” эпосунун Саякбай Каралаевдин вариантында эпостун салтында илгертен сакталып келген кыргыздардын таралыш тарыхына, санжырасына өзгөчө көңүл бурулса, башка варианттарда, айрыкча, жаш айтуучулардын варианттарында мындай өзгөчөлүк байкалбайт.

7. Эпостун классикалык көпчүлүк варианттарындагы бири экинчисине айныгыс үндөш жагы болуп Саякбай Каралаевге окшоп эпостогу ар бир окуяга ылайыктуу аталыш (тема) коюп, негизги сюжеттик линияны ошого жараша логикалык ырааттуулукта, салттык жол менен айтуулары эсептелет.

8. “Сейтек” эпосун айтуучулардан кескин айырмаланып, Багыш Сазановдун, Жакшылык Сарыковдун жеке өзүнө таандык өзгөчөлөнгөн белгиси катары – эпикалык салттуу окуялардын мотивдештирилишин, талкууланышын кошууга болот. Мына ушул белги алардын варианттарын айталы, ошол эле Мамбет Чокморовдун же Шапак Рысмендеевдин варианттарынан айырмаланып турат.

9. Саякбай Каралаев, Мамбет Чокморов, Шапак Рысмендеев же Жакшылык Сарыков сыяктуу чоң манасчылар “Манас” айтканда бир аудиторияда айтылган туруктуу ыр саптары башка бир аудиторияга келгенде так ошондой кайталанбайт, өзөк окуялары салттуу сакталганы менен эми башкача айтылат, айтуучу ар бир жолу окуяны импровизациянын жардамы менен өнүктүрүп олтурат.

10. Ошентип, “Сейтек” эпосунун образдар системасынын идеялык-көркөмдүк наркы, баалуулугу ар бир айтуучунун вариантында бири экинчисинен кескин өзгөчөлөнгөн ыр саптары менен айтылганы менен баарынын башын бириктирип турган каарманды сүрөттөөдөгү эпикалык салттуулуктун улантылышы баамга урунат. Эпостун классикалык варианттарын салыштырма-типологиялык анализден өткөргөн учурда баамга дароо урунган нерсе – бул эпосту айтуудагы абалтан келе жаткан традициялуулуктун бузулбагандыгы, анын андан ары өрчүтүлгөндүгү болуп саналат, же залкар манас таануучу Р.Кыдырбаеванын сөзү менен айтканда: “Манасчылардын айтуучулук өнөрү биринчи кезекте сюжеттик формуланы өздөштүрүү аркылуу ишке ашат. Ал эми формула мезгилдин таш болуп каткан мөөрү, ал эпостун андан ары жашоосуна мүмкүндүк түзөт” [12, 37-б.].

Адабияттар:

1. “Манас” – улуу рух. “Манастын” 1000 жылдыгына карата өткөрүлгөн жогорку окуу жайлар аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Бишкек, 1995. – 189-б.

2. “Манас”, “Семетей”, “Сейтек”. Кара сөз түрүндөгү үлгүсү. Түзгөндөр: З. Бектенов, К. Нанаев. – Бишкек, 1999. – 1165-б.

3. Абакиров К. Манастаануу илиминин калыптанышы жана өнүгүшү. Монография / К. Абакиров. – Үрүмчү: Шинжаң «Манас» изилдөө борбору, 2016. – 377-б.
4. Бекмухамедова Н.Х. Эпос “Манас”: проблемы онейротопики и визионотопики (структура, функции, символика). Фил. илимд. докт. дисс. авторефераты / Н.Х. Бекмухамедова. – Бишкек, 2021. – 46-б.
5. Жайнакова А. “Сейтек” – “Манас” трилогиясынын корутунду бөлүгү / А. Жайнакова. – Фрунзе: Илим, 1984. – 186-б.
6. Жайнакова А. Баш сөз. Китепте: Сейтек. Баатырдык эпос. С.Каралаевдин варианты боюнча, толукталып, экинчи басылышы / А. Жайнакова. – Бишкек: Турар, 2013. – 3-23-беттер.
7. Жамгырчиева Г.Т. Кыргыз эпосторундагы архаикалык мотивдер (“Манас”, “Эртөштүк”, “Кожожаш” эпостору боюнча). Фил. илимд. докт. дисс. авторефераты / Г.Т. Жамгырчиева. – Бишкек, 2017. – 42-б.
8. Жоокаева А.Ж. Мифические пласты эпоса “Манас” в свете компаративизма. Фил. илимд. канд. дисс. авторефераты / А.Ж. Жоокаева. – Бишкек, 2005. – 22-б.
9. Маданова К.Ж. “Манас” эпосундагы байыркы диний ишенимдердин эпикалык мотив катары берилиши (С.Каралаевдин жана Б.Сазановдун варианттары боюнча). Фил. илимд. канд. дисс. авторефераты / К.Ж. Маданова. – Бишкек, 2021. – 28-б.
10. Радлов В.В. Предисловие. Энциклопедический феномен эпоса «Манас» / В.В. Радлов. – Бишкек: Мурас, 1995.
11. Сейтек: баатырдык эпос. Саякбай Каралаевдин варианты боюнча толукталып, экинчи басылышы. Түзгөндөр: А.Жайнакова, А.Мамытов. – Бишкек: Турар, 2013. – 1172-б.
12. Сейтек. “Манас” эпосунун үчүнчү бөлүмү. Төртүнчү китеп. Кыскартылып, бириктирилген вариант. Б.Юнусалиевдин жалпы редакциясы астында. – Бишкек, 2014. – 304-б.
13. Орозбек кызы Элнура «Сейтек» эпосунун варианттарын жыйноо иштери / Орозбек кызы Элнура // Эл агартуу. – Б., 2018. – №3-4. – С. 16-21
14. Орозбек кызы Элнура «Сейтек» эпосунун варианттарындагы айрым өзгөчөлүктөр. Авторлош: К. Абакиров, Орозбек кызы Элнура // Эл агартуу. – Бишкек, 2019. – № 7-8. – С. 41-48
15. Орозбек кызы Элнура. «Манас» эпосунун жыйынтыктоочу бөлүмү катары «Сейтек» эпосунун табияты / К. Абакиров, Орозбек кызы Элнура // – Бишкек, 2019. – Эл агартуу. – №7-8. – С. 49-53
16. Юнусалиев Б.М. Киргизский героический эпос «Манас». Энциклопедический феномен эпоса «Манас» / Б.М. Юнусалиев. – Бишкек: Мурас, 1995.